

Om Grundtvig, Kierkegaard og det moderne gennembrud

af William Michelsen

Søren Kierkegaard-forskeren dr. phil. *Christa Kühnhold* hævder i sit foredrag om »Grundtvig og Kierkegaard som grundlæggere af en moderne social bevidsthed« (Göteborg og Greifswald 1986), at disse to danske forfattere længe før det moderne gennembrud i nordisk litteratur omkring 1870 havde udviklet en moderne social bevidsthed i Danmark og dansk litteratur, men – modsat brødrene Georg og Edvard Brandes – på et kristent grundlag, og dog i begge tilfælde så stærkt revideret i forhold til den i samtiden dominerende teologi og filosofi, at det må betegnes som et gennemgribende brud med datidens sociale bevidsthed. Hun hævder, at det aldrig ville være lykkedes brødrene Brandes og deres tilhængere at føre deres moderne gennembrud til sejr, hvis ikke Grundtvig og Kierkegaard havde fået den indflydelse på det politiske og det individuelle liv i Danmark, som de faktisk fik i årene omkring borgernes og bøndernes frigørelse i Danmark. En nærmere udførelse af dette tema har Christa Kühnhold desværre ikke kunnet give i dette foredrag. Det vil dog være nødvendigt som argumentation for den hævdede tesis. Foredraget går i stedet ud på at besvare det konkrete spørgsmål: *Hvorledes har Grundtvig og Kierkegaard formået at udvikle en ny social bevidsthed, således at det endnu ikke er lykkedes at overvinde og videreføre dens gyldighed?*

At det virkelig er lykkedes disse to forfattere at skabe et nyt grundlag for menneskelivet i Danmark – og i stor udstrækning også uden for Danmark – diskuteres altså ikke. Det forudsættes som et faktum. Det spørgsmål, der stilles, er: *hvorledes* er det lykkedes? Og svaret er en kort redegørelse for først Grundtvigs, dernæst Kierkegaards tanker og til dels deres virkninger, der endnu er uoverskuelige, også i dag.

Det er imidlertid gået så mærkeligt i Danmark, at de virknin-

ger, man skulle have ventet af disse to mærkelige personers virksomhed, efter deres død udviklede sig på en helt anden måde, end de selv havde ønsket og forudset. Men ligesom forskellen mellem deres personligheder var meget stor, er disse eftervirkninger også blevet meget forskellige. Kierkegaards liv var kort og intenst, og virkningen af hans tanker blev i første omgang mere voldsom end gennemgribende. Des stærkere og mere gennemgribende er hans eftervirkninger i dette århundrede blevet. Han har så at sige forudset den tragiske udvikling af de enkelte menneskers personlighed, som den moderne civilisation har fremkaldt, således at de kan genkende sig selv i hans bøger og dagbøger. Han har formuleret det moderne individs eksistens med en sådan præcision, at nutidens tænkning må regne ham til sine tænkere. Og dette er tilfældet både i og uden for Danmark.

Helt anderledes var virkningen af Kierkegaards forfatterskab på kort sigt i Danmark. Han virkede chokerende, men uden at blive forstået. Man interesserede sig mere for hans person end for hans tanker. Man imponeredes af hans stil og skarpsindighed, hans virtuositet og lidenskab – men selv at deltage i denne lidenskabelige tænkning var kun de allerfærreste beskåret. Een ting forstod man imidlertid: hans krav til den, der ville være kristen, og i konsekvens deraf: hans eksempelløse angreb på »den officielle kristendom« i avisartikler og til sidst i tidsskriftet »Øieblikket«, der stadig gør sin umiddelbare virkning på enhver læser.

Derfor også på Georg Brandes, der ikke mødte kristendommen før som ung student, da hans nærmeste venner – glødende idealister og glødende kristne – stillede ham over for den, og han læste Kierkegaard. Først begejstret, så reagerende skarpt mod disse etiske krav, dette krav om en tro, der gik ud over menneskelig formåen. Virkningen var – man må næsten sige: ganske naturligt – hovedrysten, trods beundringen for denne lidenskabeligt begejstrede og skarpsindigt gennemgribende kritik af den borgerlige bevidsthed.

Man kan ikke undre sig over dette hos en ung mand, der var vokset op i et hjem, hvor religionen kun betragtedes som en formssag, og havde gået i en skole, hvor han ikke deltog i religionsundervisningen, fordi familien tilhørte den jødiske menighed. Grundtvig og den indflydelse, *han* havde haft, havde Georg Brandes overhovedet ikke haft berøring med, skriver han selv i

svaret til sine angribere i anledning af sine første forelæsninger over »Hovedstrømninger i det nittende Aarhundredes Litteratur« (*Forklaring og Forsvar, En Antikritik*, 1872). Han bruger endog ordet »Cliquer« om grundtvigianerne; så lidt vidste han om dem. Og dog skriver han – på sidste blad i sin lille bog, s. 77:

»De have ikke mindste Ret, fordi de have Magt, og jeg tilbagekalder ikke i mindste Maade min Polemik imod dem, men jeg indrømmer ganske villig, at der maa kjæmpes paa en anden Maade imod en talrig og velorganiseret Hær end imod de sidste Rester af en opløst Armee.«

Der var to grunde til, at Georg Brandes kunne blive så overrasket over grundtvigianerne i 1872. I samme måned – september 1872 – som Grundtvig døde og blev begravet under stor opmærksomhed, opnåede partiet Venstre, hvis spidser var til middag i Grundtvigs hjem efter gudstjenesten (Grundtvig prædikede stadig selv, næsten 89 år gammel) det absolutte flertal i folketinget. – At denne situation, hvor Venstre efter parlamentarisk statsskik skulle have dannet regering, men blev holdt borte fra regeringsmagten, blev vendt til et nederlag for grundtvigianerne og en sejr for »det litterære Venstre« med Edvard Brandes og Viggo Hørup som ledere, er en mærkelig historie. Et af de mærkeligste træk deri er, at Edvard Brandes blev indvalgt i folketinget ved hjælp af – grundtvigianske stemmer på Langeland!

Hverken Kierkegaard eller Grundtvig kom altså til at bestemme grundlaget for den moderne sociale bevidsthed i tiden efter 1872. Grundtvigske politikere kom først ind i regeringen ved systemskiftet til parlamentarisk statsskik i 1901, og grundtvigske politikeres tanker har i 1900-tallet måttet kæmpe med helt andre politiske anskuelser.

Ingen kan vide, hvad der ville være sket, hvis åndslivet og det politiske liv i Danmark havde formet sig anderledes efter Grundtvigs død, end det faktisk formede sig. Nej. Men det kan ses, hvordan det formede sig dér, hvor Grundtvig i sin levetid ingen indflydelse fik – f.eks. i Sverige. Dér fik brødre Brandes heller ikke nær den indflydelse, som de fik i Danmark. Men Søren Kierkegaard fik i Sverige – ligesom efterhånden i en større og større del af den europæiske læseverden – en helt anden virkning end den, han umiddelbart fik i Danmark i sin korte levetid. Og

denne indflydelse har moderne mennesker haft lettere ved at forstå end Grundtvigs. Hvorfor? – Fordi Kierkegaard, modsat Grundtvig, gik ind på den idealistiske og dialektiske tænkemåde, der kom til at bestemme den moderne sociale bevidsthed både i Europa og Amerika.

Det er dér, man vil få brug for Grundtvig nu. For det er ikke nok at overvinde den idealistiske overvurdering af mennesket enten med en personlig eksistentialisme eller med en social materialisme, når samlivet mellem mennesker er dødt eller reduceret til økonomi og fysisk-kemisk teknik, som det er meget nær ved at være i dag.

Vi ser med en skræmmende tydelighed i de teknisk underudviklede lande, hvad det fører til at indføre den europæiske civilisation (uden religion eller kristendom eller nogen social bevidsthed) i fremmede kulturer. Eller hvad det fører til at indføre en tvangsmæssig kristen eller islamisk fundamentalisme af den art, Europa havde før reformationen. – Det er ikke religion *alene*, verden mangler, så lidt som det er teknik og økonomi *alene*. Det er *forståelsen af, at alt menneskeliv består i forbindelsen af ånd og kød*.

Dén havde Grundtvig. Eller rettere: den fik Grundtvig gennem et langt livs erfaringer. Han fik den, fordi han bøjede sig for virkeligheden. Også i sin tro.

»Moderne« var Grundtvig bestemt ikke. Men han var en skarp kritiker af den idealisme, som dominerede dansk åndsliv i 1800-tallet. Og han var en stærk fortaler for den folkeoplysning, som er demokratiets forudsætning, og dermed for demokratiet. Og han blev derigennem en banebryder for realismen i dansk åndsliv. Men grundlaget for hans tanker var ikke moderne; det var kristent – ikke en moderniseret, men en ægte, oprindelig kristendom. Han var modstander af materialisme, rationalisme og naturalisme. Men han var fra 1832 fortaler for den frihed, der gav disse livsopfattelser *mulighed* for at udfolde sig ved siden af kristendommen. Og han blev derigennem en vigtig forudsætning for det moderne gennembrud i dansk litteratur. Deri har Christa Kühnhold ret.